

t.ex. kollektihåv; med denna fick kommunerna de första tiderna efter 1865 en del av socialbudgetens inkomster.

Favorin försummar inte att nämna positiva drag i herrgårdsväsendets funktion, t.ex. den liberalism som många godsägare i Sjundeå visade vid avsöndringen av torp o.dyl. efter 1918 och i deras sociala ansvarskänsla inte bara i traditionell patriarkalisk välgörenhet utan också i aktivt utvecklande av den kommunala socialvården.

För en som annan läsare torde det bli en överraskning att se att ett kapitel hos Favorin om "medelklassen" kring sekelskiftet 1900 (s. 271 ff) visar sig handla om torparna. Favorins framställning bidrar till att omnyansera bilden av herrgårdarnas torpare som en underklass, ett förtryckt och utsuget proletariat. Här och i redogörelsen för avsöndringarna efter 1918 (s. 347 ff) framstår torparbefolkningen övertygande som en mellangrupp i det gamla agrarsamhället, med en självfallet i viss mån otrygg men materiellt nog inte eländig tillvaro.

Jag vill sammanfattningsvis framhålla att Favorins Sjundeå-historia bl.a. i två avseenden är särskilt värdefull. Den omnyanserar den fortfarande alltför gängse övervägande negativa historiesynen på herrgårdsväsendet. Och den upplyser sin speciella målgrupp om att den gamla befolkningen i socknen, både på herrgårdar och vanliga bondhemman och på andra ställen, egentligen var ganska hyggliga människor. — Den skildringen, given av en forskare utifrån, kunde säkerligen vara välkommen också i svensk språkdräkt.

Olle Sirén

Kontakt över Atlanten

Keijo Virtanen, *Atlantin yhteys. Tutkimus amerikkalaisesta kulttuurista, sen suhteesta ja väliittymisestä Eurooppaan vuosina 1776–1917* [Kontakt över Atlanten. En undersökning om den amerikanska kulturen, dess förhållande och förmedling till Europa under åren 1776–1917], *Historiallisia tutkimuksia* 144. Eng. summary. 551 s. Helsinki 1988.

Det är djärvt att ta sig före att undersöka hela Europas historia under 150 år och dessutom försöka integrera också Förenta Staternas historia under samma tid i undersökningen. Det här är Keijo Virta-

nens utgångspunkt i *Atlantin yhteys* där han uttryckligen försöker analysera hur "det nya landets kultur kom till synes i Europa under perioden 1776–1917".¹

Det är naturligt att Virtanens ämne krävt en totalhistorisk infallsvinkel, som han betecknar som ett för kulturhistorien karakteristiskt angreppssätt.² Med detta avser han synbarligen, att han parallellt tar upp frågor som ansluter sig t.ex. till de politiska relationernas, konstarnas och t.o.m. näringslivets historia.

Om forskningsobjektet omfattar hela Europa – visserligen med tyngdpunkt på Finland – är det naturligt, att det inte är möjligt att bedriva grundforskning i fråga om varje land. Man måste utgå från att det finns rikligt med tidigare forskning, men detta har berett Virtanen svåra problem. Åtminstone räknat i kvadratkilometer bildar nämligen största delen av Europa en region för vilken det inte finns någon grundforskning överhuvudtaget, endast obetydligt med forskning eller forskning som Virtanen av någon anledning underlåtit att använda. Speciellt Ryssland, Österrike-Ungern och Medelhavsregionen utgör sådana områden. När man läser undersökningen kommer man osökt att tänka på att det kanske hade varit skäl att inte alls gå utanför Västeuropa då undersökningsområdet avgränsades. I dagens forskningsläge är problemen redan tillräckligt stora då det gäller att behärska Västeuropa. Också bilden av hur amerikansk kultur kom till Västeuropa måste nämligen fransett Norge sammanställas på basen av kunskapssmulor, vilket Virtanen vad jag kan se utfört på ett berömligt sätt. Jag skulle dock ytterligare ha tagit med några undersökningar som Mira Wilkins *The Emergence of Multinational Enterprises* (London 1975), som innehåller rikligt med väldokumenterad information om amerikanska företag på den europeiska marknaden samt Nils Runebys *Den gamla världen och den nya. Amerikabild och emigrationsuppfattning i Sverige 1820–1860* (Studia Historica Upsaliensia 30, Uppsala 1969).

Virtanen är en erfaren forskare, som allmänt taget använder sina källor kritiskt. Jag kan dock inte låta bli att peka på några punkter där kritiken slappnat. Virtanen presenterar en teckning, "Finska nybyggen i Amerika", ur *Suomen Kuvalehti* 1876 och konstaterar sedan, hur "bilden visar, att också nybyggena påminde om finska bondstugor". Det är i själva verket fråga om en teckning vars ursprung är helt okänt, men det är mycket sannolikt att den utförts i Finland. Den som känner de finländska emigranternas historia kan i

¹ Den senare delen av undersökningen (s. 243–509) har skrivits av Hanne Koivisto och Keijo Virtanen.

² Självt anser jag att en sådan infallsvinkel hör till varje god historisk undersökning.

alla fall sluta sig till att tecknaren låtit sin fantasi svinga sig verkligt fritt och att teckningen inte duger ens som källa till hur de amerikafinländska byggnaderna såg ut på 1870-talet.

Den andra frågan ansluter sig till handeln mellan Finland och Förenta Staterna där det är mycket svårt att belägga slutsatser för tidigare skeden. Man kan inte som Virtanen dra slutsatser på basen av de fåtaliga amerikanska skepp som besökte Finland. Amerikanska produkter nådde nämligen Finland i främsta rummet via "europeiska centra" i t.ex. tyska eller finländska fartyg och registrerades i Finland enligt utskeppningshamnen, inte ursprungslandet. På basen av handelsstatistiken kan man alltså inte heller dra slutsatser om storleken på importen från Förenta Staterna.

Virtanen betecknar sin undersökning som en innovationsundersökning som framskrider i tre faser. Enligt hans egen definition "undersöks för varje kronologiskt skede först den kulturella situationen i Förenta Staterna, därefter den amerikanska kulturens förmedling och förutsättningarna för dess förmedling till Europas centrum, närmast Västeuropa, och slutligen från centrum till Finland". Utgångspunkten är alltså att Finland fick sin amerikanska påverkan via "Europas centrum". Stämmer då detta?

Det är möjligt att påvisa fall där en företeelse som sammanhängde med Amerika kom till Finland från något håll i Europa. Efter att ha analyserat uttryckligen det material som Virtanen själv sammanställt anser jag emellertid, att detta var exceptionellt. Virtanens påstående stämmer kanske för tiden före 1860-talet, men inte senare. Från och med 1860-talet spreds amerikanska inslag – kunskap om Amerika, amerikanska seder, amerikanska ideella rörelser och amerikansk teknologi – till Finland i huvudsak utan mellanhänder. Förändringen kan förklaras på ett mycket naturligt sätt. Utvecklingen inom ångbåtstrafiken reducerade avståndet i tid till en dryg vecka. Inom informationsspridningen skedde en motsvarande utveckling.

Information, liksom också ideella rörelser, förmedlades i första hand av emigranter, vilkas näranog oräkneliga brev vittnade om hurudant Amerika var. En del brev publicerades också i tidningar. Information förmedlades likaså av hemvändande emigranter.

Emigranterna förmedlade information uttryckligen från arbetsplatserna och om sina egna erfarenheter som emigranter. Amerikanska inslag nådde emellertid Finland förbi europeiska centra också på annat sätt. På den tekniska sektorn var det kanske jordbruket som först blev delaktigt av amerikansk teknik. I några frågor rörande teknik är det lätt att konstatera hur snabba förbindelserna med Förenta Staterna kunde vara. Ibruktagandet av modern elektrisk belysning är ett exempel, liksom även att ett amerikanskt bolag byggde de första elverken i Finland på 1880-talet. Träförädlingen och gruvindustrin

samt järnvägarna fick likaså maskiner och metoder direkt från Amerika.

Inom kvinnosaksrörelsen hörde Finland till de länder som gick i spetsen i Europa och fick åtminstone en väsentlig del av impulserna direkt från Förenta Staterna. Rörelsens förgrundsgestalter Alexandra Gripenberg och Alli Trygg besökte USA redan i det skede då rörelsen tog sina första steg i Finland. Mormonläran predikades likaså, visserligen med ringa framgång, av missionärer – kanske av skandinaviskt ursprung – som kom från Amerika. Inte heller i fråga om nykterhetsrörelsen kan man – i den mån den fick impulser från Amerika – tala om förmedlare i europeiska centra.

I Finland publicerades amerikansk litteratur i viss utsträckning såväl på svenska som på finska; urvalet av det som översattes kan ha företagits på basen av modeller från "europeiska centra", även om vi saknar dokumenterad kunskap om urvalsprocesserna. Frånsett litteraturen var kontakterna till amerikansk konst ytterst ringa.

Amerikansk vetenskap – om man inte inberäknar tekniskt kunnande – utövade ingen större inverkan i sekelskiftets Europa, inte heller i Finland. Pedagogiken utgjorde ett viktigt undantag i Finland och tog emot många impulser från Förenta Staterna – och även i detta fall utan förmedling via europeiska centra. Mikael Johnsson, som utövat ett mycket stort inflytande på pedagogiken i vårt land, företog nämligen i början av sin forskarbana en studieresa till USA och konsekvenserna kan sedan urskiljas i hans senare uppfattningar.

Sammanfattningsvis kan man om de europeiska centras roll konstatera, att förbindelserna mellan Finland och Förenta Staterna i slutet av 1800- och början av 1900-talet redan var så intima, att amerikanska influenser nådde Finland i huvudsak utan europeiska mellanhänder. Det faktum att en företeelse kom till Finland ett år senare än till England innebär ännu inte att den kom via England.

Vid en undersökning av spridningen av amerikanska influenser till Europa är det naturligt att man försöker jämföra olika delar av kontinenten. Virtanen anser att "europeiska centra var mera mottagliga för impulser". En jämförelse i denna fråga är dock ytterst problematisk. Han kan ha rätt i sin slutsats, men i undersökningen förblir denna mottaglighet en ren trosfråga. I fråga om Ryssland, Österrike-Ungern och Medelhavsområdet saknas än så länge forskning, eller åtminstone redovisar Virtanen ingen sådan. Enligt min mening representerar Finland inte Östeuropa.

På tal om centra och periferi konstaterar Virtanen, att "i fråga om spridningen av amerikanska influenser utgjorde Finland år 1890 fortfarande en europeisk periferi". Var det faktiskt så? I Virtanens undersökning har saken egentligen inte dokumenterats och jag förhåller mig skeptiskt också till detta påstående därför att Finland vid den ti-

den redan var ett land med en mycket omfattande Amerikaemigration. I landet verkade också flera amerikanska försäkringsbolag, amerikaner hade infört elektriciteten och kvinnosakens företrädare hade deltagit i kongresser i Amerika på samma sätt som andra europeer.

"Europeiska centra" innebär för Virtanen vad jag kan se enbart stater. Staten är lika litet som England en heltäckande kategori. Jag tror att ur ett finländskt perspektiv utgjorde S:t Petersburg (men inte Ryssland) ett europeiskt centrum; därifrån leddes tidvis t.ex. Singer Manufacturing Companys verksamhet i Finland.

Jag har ovan framfört flera kritiska anmärkningar mot Keijo Virtanens undersökning, men det finns förvisso mycket positivt att säga om boken. Sålunda är genomförandet mycket konsekvent från början till slut och den amerikanska kulturen skildras sakkunnigt och övertygande. För perioden 1880–1917 innehåller boken mycken sådan ny kunskap om förbindelserna mellan Förenta Staterna och Finland som måste betraktas som viktig. Kartläggningen av den information rörande Finland som spreds till USA under 1800-talets första hälft är likaså skickligt genomförd. Det är också på sin plats att konstatera att Virtanens undersökning är ett monument över idoghet. Jag är övertygad att den äger internationell betydelse; det vore väl motiverat att publicera ett längre sammandrag på engelska.

Reino Kero

En totalbild av Finlands ekonomiska utveckling

Riitta Hjerppe, *Suomen talous 1860–1985. Kasvu ja rakennemuutos* [Finlands ekonomi 1860–1985. Tillväxt och strukturförändring], Kasvututkimuksia XIII, Suomen Pankin julkaisuja. 314 s. Helsinki 1988.

Frågan hur det är möjligt att en stat som ligger så långt norrut att en tredjedel av dess territorium är beläget norr om polcirkeln kunnat placera sig bland världens rikaste länder, har sysselsatt upplysta samtida. Frågan är desto angelägnare eftersom största delen av utvecklingsländerna är belägna på breddgrader där de inte behöver dras med vintern eller de kostnader den för med sig. Det faktum att Fin-